

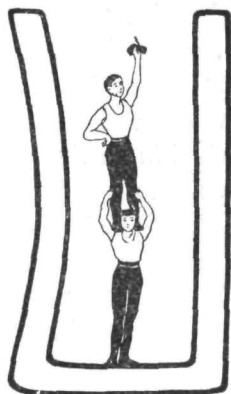

JAKOB DIMNIK:

Stoletnica rojstva slovenskega učenjaka.

Dokler boš živel Slave sin,
ne izumrje Tvoj spomin. . .

Janko Leban.

prijaznem Cerknem na Goriškem se je rodil dne 1. oktobra 1814 — torej pred sto leti — mož, ki ga ne poznamo samo mi Slovenci, ampak je znano njegovo ime po vsej Avstriji in tudi izven avstrijskih mejá; pozna ga ves učeni svet Evrope. Ta vrli sin našega ljubega slovenskega naroda je doktor Franc vitez Močnik, ki je dne 30. novembra 1892. leta umrl v Gradcu kot upokojeni c. kr. deželni šolski nadzornik. Bil je eden prvih avstrijskih šolnikov, pisatelj matematičnih (računskih) in drugih šolskih knjig v vseh jezikih avstrijsko-ogrske monarhije, in sicer za ljudske in

srednje šole. Še v istem letu, ko je ta slovenski učenjak umrl, t. j. l. 1892., se je uporabljalo na avstrijskih srednjih šolah 9 Močnikovih knjig v nemškem jeziku, 8 v laškem, 5 v hrvatskem, 4 v poljskem, 4 v rusinskem, skupaj v 36 izdajah, od katerih so bile nekatere že 23—31krat ponatisnjene.

Še večja pa je množina njegovih knjig za ljudske šole. Z njimi je Močnik preskrbel ljudske šole vseh avstrijskih narodov. V njegovem smrtnem letu se je uporabljalo 59 različnih izdaj v raznih jezikih naše države. Razentega pa je Močnik objavil še več poučnih spisov za narod, ki so bili prevedeni v vse jezike avstrijskih narodov. Njegove knjige so se uvedle tudi na Ogrskem in celo na Nemškem.

Močnikov oče je bil preprost kmetovalec slovenski. Ob zibelki so Rojenice našega slavljenca bogato obdarile; dale so mu globok um ter

blago, usmiljeno, blagodušno in plemenito srce. Pa priden je bil tudi in poslušen. Bil je sreča in veselje svojih staršev. Da bi se mu ne bilo treba ukvarjati s kmetijstvom in si v potu svojega obraza služiti vsakdanjega kruha, so ga poslali njegovi skrbni starši v ljudsko šolo v Idrijo, kjer je bil vzor pridnega in poslušnega učenca. Bil je v vseh razredih prvi odličnjak. Še danes hrani ravnateljstvo rudniške šole v Idriji »zlate bukve«, ki je v njih zapisan Močnik kot odličnjak. Leta 1825. je pa vstopil v latinske šole v Ljubljani, ki jih je l. 1832. izvršil z izvrstnim uspehom. Na željo svojih staršev je vstopil Močnik l. 1833. v centralno semenišče v Gorici, kjer je izvršil že leta 1836. štiriletne teologične študije. Toda premlad, da bi bil posvečen po dokončanih študijah v mašnika, nastopi leta 1836. službo učitelja v 4. razredu glavne šole v Gorici, kjer je služboval več let. Med tem časom se je pa pridni Močnik še nadalje učil ter je postal leta 1840. v Gradcu doktor modroslovja. S svojimi matematičnimi spisi si je pridobil pri učni upravi ugled in dobro ime, ki je l. 1846. imenovala mladega ljudskega učitelja profesorjem osnovne matematike in trgovinskega računstva na tehnični akademiji v Levovu v Galiciji, kjer vihra prav te dni grozna vojna furija; leta 1849. je pa postal vseučiliški profesor matematike v Olomucu.

Toda že prihodnje leto je postal Močnik c. kr. šolski svetnik in poročevalec v šolskih stvareh na c. kr. deželni vladi v Ljubljani. Takrat je bilo naše judsko šolstvo jako zanemarjeno; poučevalo se je suhoparno in mehanično; učne knjige so bile nerabne in učnega načrta ni imela niti glavna šola. Zaradi takih razmer je imel nadarjeni in za ljudsko blaginjo jako vneti šolski poročevalec dovolj dela. Najprej je izgotovil učni načrt glavnim šolam. Do te dobe so bile naše ljudske šole popolnoma nemške. Učenci niti med sabo niso smeli slovensko govoriti. Temu je naredil Močnik konec in je določil z novim učnim načrtom po 8 urna teden preziranemu slovenskemu jeziku; hkrati je začel pisati tudi slovenske učne knjige.

V tisti dobi je bilo tudi učiteljstvo jako slabo plačano, in kadar je učitelj duševno in telesno opešal, je moral v pokoj brez pokojnine; tudi učiteljske vdove in sirote so imele pravico le do miloščine. Ta žalostni položaj kranjskih učiteljev je pekel jako milosrčnega, usmiljenega, blagodušnega in plemenitega c. kr. šolskega svetnika. Ker pa pri tedanjih razmerah ni bilo pričakovati povišanja učiteljskih dohodkov in preskrbeti onemoglih učiteljev, njih vdov in sirot zakonitim potom z deželnimi sredstvi, je izprožil Močnik misel, da se osnuje »Društvo v podporo vdov in sirot kranjskih učiteljev«. To društvo ima danes 123.473 kron imetja ter podpira 36 učiteljskih vdov, 22 sirot po očetu in 5 sirot po očetu in materi. Vdova prejema do smrti po 200 kron, sirote po očetu do 18. leta po 50 kron in sirote po očetu in materi pa po 100 kron na leto. Močnik je bil res najplemenitejši in največji dobrotnik kranjskega učiteljstva in šolstva.

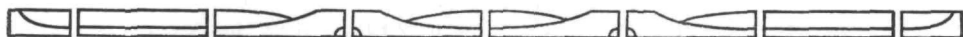

Dr. Fran vitez Močnik

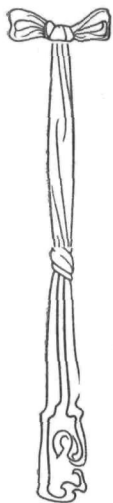
Iz hvaležnosti do svojega dobrotnika mu je vzidalo slovensko učiteljstvo v njegovi rojstni hiši v Cerknem spominsko ploščo, ki jo je dne 18. avgusta 1894. l. tudi slovesno odkrilo. Ta spominska plošča ima ta-le napis:

»V tej hiši se je porodil 1. oktobra 1814. l. dr. Fr. Močnik, vitez Franc Jožefovega reda in železne krone, sloveči matematik. — Postavila Zaveza slovenskih učiteljskih društev 18. avgusta 1894.«

Spričo svoje izredne nadarjenosti in pridnosti se je poviševal Močnik v službi od stopnje do stopnje. Od preprostega ljudskega učitelja se je povzpел z doktorskim naslovom do vseučiliškega profesorja in deželnega šolskega nadzornika. Njegovo uspešno delovanje je pa priznal tudi presvetli cesar sam, ker ga je leta 1862. odlikoval s Franc Jožefovim redom in leta 1871. mu je pa podelil red železne krone III. reda in z njim viteštvo. Iz preprostega dečka kmetiških slovenskih staršev je postal Močnik zbog svoje pridnosti vitez železne krone; povzpел se je torej od pluga do krone. Takih delavnih in blagodušnih mož potrebuje naša domovina. Doktor Fr. vitez Močnik bodi vzor slovenski mladini! Slava Močnikovemu spominu!¹

Na zimo.

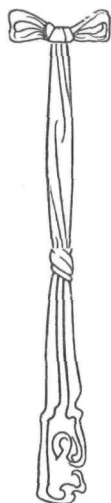

*Cirri, cirri —
sinica je zapela,
in vedno daljše so noči,
in mraz skoz okno gleda.*

*Ciri, cirri —
okrog peči
iz grl pesemca zveni.
Tam zunaj se nebo temni;
če mi za hip molčimo,
pa dedek skrbno govori:
„Zdaj kmalu sneg dobimo!“*

*Ciri, cirri —
sneg, kepe in možica,
od mraza rdeča lica,
pa v klance pojdemo s sanmi!*

Ivan Albrecht.

¹ Podatke iz Močnikovega življenja sem posnel iz 40. številke „Učit. Tov.“ t. l. — Pis.